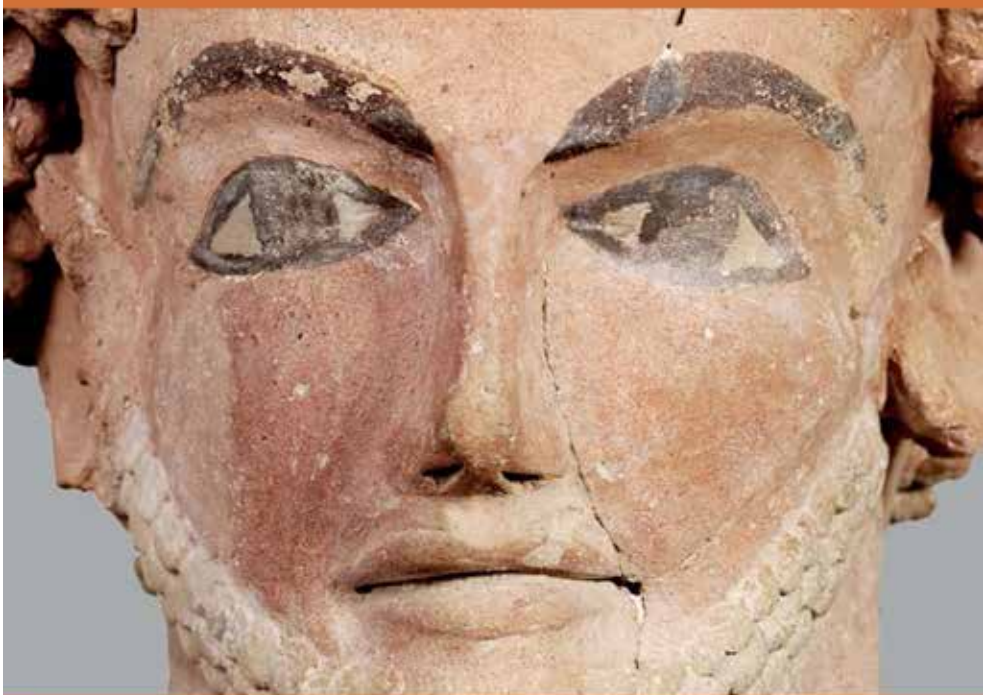

ULTIMA ESPERANZA BOOKS

Arkeologens eskapader

En museikvinnas memoarer

MARIE-LOUISE WINBLADH

ISBN: 978-91-88263-77-3

**© Marie-Louise Winbladh
Stockholm 2020**

mwinbladh@hotmail.com
<http://cypernochkreta.dinstudio.se>

Omslagsbild:

Mansstaty av terrakotta i naturlig storlek, ca. 600-400 f.Kr. Händer, ansikte och stövlar är rödmålade. Från Mersinaki, Cypern.

Tryckt av Exakta, Malmö

Utgiven av Ultima Esperanza Books, Stockholm 2020
www.ultimaesperanzabooks.se

Felet med världen är att de dumma är så tvärsäkra på allt
– och de kloka så fulla av tvivel.

Bertrand Russell, *The Triumph of Stupidity*, 1933

Förord

Ett liv som intendent på ett museum är inte lätt. Att vara intendent är något man är uppslukad av, en passion, ibland en galenskap. Ett arkeologiskt museum är å andra sidan ingen lämplig arbetsplats för den som söker ett värlönat yrke, trygghet och arbetsro. En museiman är inte välbetald med tanke på ansvaret och mängden av arbetsuppgifter. Människor som arbetar i ett museum, eller i alla fall de genuint intresserade, gör det för att de älskar föremålen och samlingarna. De vill förmedla sin kunskap och passion till andra. Intendenter ansvarar ofta för magasin med ovärderliga föremål samt producerar utställningar. En av de viktigaste uppgifterna är att ta hand om samlingarna och deras omvårdnad samt att ansvara för klimatförhållanden i utställningslokaler och magasin. Eller borde vara det. De många värdefulla föremålen är själva förutsättningen för museets existens. Skulpturer och vaser har ett eget estetiskt värde men framför allt kan de berätta om en kultur och det folk som skapade dem. Att tolka dessa föremål är en viktig del av museimannens arbetsuppgifter. Att förmedla dessa kunskaper till besökarna är hennes eller hans plikt. En trevlig men tidskrävande uppgift är också att möta allmänheten och dess frågor.

När vår omvärld blir alltmer hotfull och ytlig och krav ställs på effektivitet och högt tempo, är det viktigt att behålla vår förmåga att djupdyka i historien.

Ett långt liv som intendent för Cypernsamlingarna i Stockholm har inte bara varit en del av mitt liv och en passion, utan också ett äventyr. Detta har inkluderat många resor och möten med intressanta människor, inklusive konstnärer, författare, filmskapare, ministrar, politiker, professorer och andra spännande personligheter. Ibland även arkeologer och kollegor från hela världen. Möten med medlemmar av den Svenska Cypernexpeditionen och människor som kände dem har varit de mest minnesvärda.

Cypernsamlingarna är de största och viktigaste samlingarna av cypriotiska antikviteter i världen utanför Cypern. Denna skrift kommer dock inte att fokusera på samlingarna eller ens arkeologi. Det är snarare ett försök att beskriva livet som intendent och hur själva arbetet ibland kompliceras av yttre och inre svårigheter. Besvärligt blir det också när okunniga myndigheter vill stänga museer och därmed beröva människor rätten till bildning och skönhet. Eller när byråkrater tar över och behandlar föremål som en belastning och förvandlar museibesökare till kunder vilka framför allt förväntas handla i den obligatoriska butiken.

Mina första tjugo år med samlingarna var lärorika, intressanta och, i ett senare perspektiv, idylliska. De problem som uppkom handlade aldrig om själva arbetet, utan snarare om så kallade arbetskamrater. Efter många år hände något, i form av ett katastrofalt politiskt beslut, och våra liv förändrades för alltid. För att inte tala om hundratusentals antikviteter och deras ovissa öden. Från en relativ demokrati befann vi oss plötsligt i en situation där diktatur rådde. Ett månghövdad monster, som inte brydde sig om individer eller fornfynd, svalde vårt lilla museum. Bokens andra del försöker berätta om ett paradigmskifte eller en förändring i synen på samhället som inträffade under det sista decenniet av 1900-talet och ännu pågår. De flesta delar av vårt

samhälle påverkas av politisering och ekonomism med förödande konsekvenser. Kulturen har politiserats på samma sätt som den var i det gamla Sovjetunionen. Nya trender och principen om identitetspolitik och normkritik har också djupt påverkat museerna.

Ett museum är ett mikrokosmos men utgör en bild av samhället som helhet fast i mindre skala. Det är viktigt att försöka avslöja mekanismerna bakom maktmissbruk och okunnighet. I det här fallet handlar det också om ledningens ansvar för tusentals antikviteter, som är alldeles för viktiga för att hanteras av formalister utan kunskap om och intresse för dessa ovärderliga föremål.

Författaren ser en direkt koppling till den ödesdigra Trumpismen i USA, som har ett så katastrofalt inflytande på resten av världen. Förnekande av uppenbara fakta, ett uttalat förakt för kunskap samt maktmissbruk är några av konsekvenserna. Dessa fenomen har orsakat stora skador som kanske aldrig kan repareras. Sverige är ett litet land och ett museum ännu mindre men situationen här återspeglar en samhällsutveckling som på lång sikt undergräver demokratin.

En anställd som inte kan finna sig tillrätta på en myndighet som präglas av marknadsekonomi, målstyrning och totalitär värde bör tänka sig för innan han eller hon vågar kritisera ledningen. Vårt nya samhällsklimat tolererar inga avvikande åsikter om de står i vägen för nytänkande och visioner, kläckta av politiker och byråkrater som skådat ljuset. Sista delen av boken skildrar hur en desavouerad och vilsen intendent försöker finna nya vägar efter att ha tvingats lämna sitt arbete. I stället väntar nya böcker, politik, resor och andra äventyr.

I denna del används namnet Lefkosia för det grekcypriotiska Nikosia och Lefkoşa för det turkcypriotiska Nikosia. De medeltida frankerna på Cypern kallade staden Nicosia

som då verkar ha varit det gängse latinska namnet. Florentinaren Dante Alighieri använde namnet Nikosia i den Gudomliga Komedin, skriven på 1300-talet. Författaren föredrar här de namn på Nikosia som används av cyprioter-na själva. Lefkosia är det antika grekiska namnet på staden som sedan uttalades Lefkoşa (Lefkosha) av turkcyprioter-na.

I. Arkadisk idyll

En gång i tiden fanns ett litet museum på Östermalm i Stockholm. Eller snarare de administrativa byggnaderna för ett icke-existerande museum med en av de viktigaste samlingarna i världen. Byggnaderna var belägna i en mycket idyllisk miljö, grupperade runt en liten gräsmatta med enorma lindar och i närheten betande får i en inhägnad. Framtiden skulle föra med sig många får av en helt annan skepnad. På 1970-talet fanns museets administration i den Oxenstiernska Malmgården från 1700-talet, med tre orangefärgade fastigheter med mörkblå trädörrar och svarta tak. Huvudbyggnaden bestod av två våningar där museichefen härskade. På motsatt sida fanns ett långsträckt hus som tidigare använts som en ouppvärmd förvaringsplats. Denna byggnad hade varit ett stall under 1800-talet, och senare fungerade den som provisoriska och iskalla förråd för Cypersamlingarna när de anlände från Cypern våren 1931. Samlingarna är resultatet av den Svenska Cypernextpeditionens utgrävningar under slutet av 1920-talet och början av 1930-talet. Det finns mindre men också viktiga samlingar i New York och London. Men dessa saknar dokumentation av fyndsammanhangen. Därför är Cypersamlingarna, inklusive arkiven med dagböcker, planer, foton och negativ, en outtömlig källa för forskare från hela världen. Det totala antalet fynd från utgrävningarna var ungefär 18 000, och Sverige erhöll cirka

12 000 föremål. Merparten av detta material finns nu i Stockholm. Alfros (Alfred Westholm), en av de fyra medlemmarna av Cypernextpeditionen, berättar om de hårda förhållanden som mötte arkeologerna när de anlände till Stockholm våren 1931:

”Alla våra packlärar kunde till sist öppnas i Positionsartilleriets Östra Stallflygel. Försäljningen av de tomma lärarna inbringade en del pengar. Fynden stuvades in i den så kallade Oxenstiernska Malmgården, uppförd på 1700-talet, och vi kunde börja bearbeta det enorma materialet. Expeditionen måste arbeta i barackerna som präglades av oordning och kraftigt förfall.”

I brev och anteckningar från den tiden kan vi läsa om den frysande personalen och de stora skador på antikviteterna som orsakades av de iskalla vintrarna. De två unga männen Kakkoulis och Toolis, som hade följt med från Cypern för att hjälpa svenskarna i deras arbete drabbades av ständiga förkylningar. På 1930-talet fanns det nästan inga pengar alls och Cypernextpeditionen var beroende av donationer

Margit Hallberg i halmskor. En bild ur tidningen *Se* från 1945. ”Flera kapitel i utgrävningspublikationen författades med handskar på händerna och varma stövlar instuckna i halmskor.”

och sällsynta sponsorer. Gamla järnspisar användes för att värma personalen som måste bära halmskor och handskar. Det är svårt att föreställa sig hur de kunde studera alla fynd och producera de enorma volymerna med utgrävningensresultaten under dessa förhållanden. Omkring 1940 hade Riksantikvarieämbetet bildats och en museibygnad för Historiska Museet uppfördes bredvid det gamla Positionsartilleriet. Cypernsamlingarna flyttades till källaren under det nya museet där de skulle stanna till 1982.

Nu på 1970-talet låg museets fotostudio i det gamla stallet i Oxenstiernska Malmgården, som nyligen hade restaurerats. Fotografen kunde flytta in i en mycket ljus och vacker ateljé med trägolv och bärande träpelare. I ett närliggande rum vistades en kombinerad tekniker och fastighetsskötare. Administrationens tredje byggnad vaktades inuti av manshöga terrakottastatyer från Cypern. En korridor i det närliggande Historiska Museet innehöll en utställning med en mycket liten del av museets enorma samlingar från Medelhavsområdet. Övriga föremål slumrade i enorma underjordiska magasin likt en sovande Törnrosa. Museichefens kungarike var blygsamt.

Han assisterades av en sekreterare, som också ibland var tvungen att svara för hans kroppsliga behov, vilket ingick i hennes anställningsvillkor. Övrig personal var inte heller särskilt omfattande. Teknikern var en mycket kreativ man, men han fungerade bara före lunch. Senare på eftermiddagen var han inte arbetsför. Fotografen delade studion med honom. Hon var en utmärkt fotograf och konstnär, men eftersom hon var kvinna var hennes situation svår.

En vacker eftermiddag i maj i början av 1970-talet bestämde jag mig för att besöka museet. Jag studerade klassisk arkeologi vid universitetet och jag visste att chansen att få ett arbete var mycket liten. De flesta av mina vänner på

universitetet hade en annan bakgrund än min, inklusive förmögna föräldrar. Jag ville fråga museichefen om jag kunde få en praktikplats och lite erfarenhet av museiarbete. Den lilla utställningen hade jag redan studerat och föremålen var vackra och intressanta. Redan tidigt hade jag bestämt mig för att bli arkeolog och museiintendent, efter att ha läst en bok om Egypten som jag hittat på antikvariat. Som många andra unga studenter blev jag fascinerad av Egypten, men istället kom jag att ägna mitt liv åt Cyperns arkeologi och historia.

När jag närmade mig en av museibygnaderna mötte jag teknikern som verkade misstänksam.

– Ursäkta, kan du berätta om det finns någon möjlighet att arbeta som praktikant här?

– Nej, absolut inte, vi accepterar inga praktikanter här, omöjligt, snäste han.

Ganska dyster gick jag hem och ringde senare museichefen, som nu hade blivit professor vid universitetet. Någon dag senare besökte jag honom, mycket nervös, men jag kände att detta var viktigt. Jag visste att han var berömd för sin forskning om romersk skulptur och jag hade läst några av hans böcker. Museichefen verkade vara en snäll, äldre man med omfångsrik kroppshyddad och en skarp intelligent blick bakom de runda glasögonen. Han bjöd mig genast att sitta i hans knä men jag avslög hans erbjudande eftersom jag ansåg att detta inte behövde inkluderas i mitt CV. Trots detta lovade museichefen att försöka ordna en praktikplats för mig. Han höll sitt löfte och jag kunde snart börja arbeta i museet, men bara i en månad.

Mina första dagar på museet var förvirrande. Museichefen anlände sent på förmiddagen och hans högdragna sekretärer gjorde sitt bästa för att skrämja iväg mig, ju förr dess bättre. Den arma kvinnan verkade alltid väldigt missnöjd fast hon bar kreationer från dyra modehus; hennes huvud var

alltid krönt av en grå turban. Under lunchtid var hon frånvarande i timmar och slösade bort sin tid i skönhetssalonger där fina damer renoverades. Under lång tid hade jag djup respekt för henne tills jag upptäckte att hennes överlägsna sätt berodde på obotlig enfald. En förskrämd ung kvinna, tillfälligt anställd, skulle sätta in mig i arbetet, och jag förväntades sortera gamla foton i lådor. Jag tyckte att det var ganska meningslöst och försökte skapa egna uppgifter. Det var mycket att göra eftersom museet hade försummats i ärtionden. Ingen verkade bry sig och jag kunde även fördjupa mig i egyptologi och etnologi utan att bli störd. Jag behövde studera dessa ämnen för att slutföra min magisterexamen.

Museets Vänförening fanns också, en förening för personer med ett ytligt intresse för arkeologi och museiaktiviteter. Medlemmarna kom uteslutande från samhällets övre sociala skikt, som till min överraskning inte inkluderade något större intresse för humaniora. Museernas vänföreningar är ett ganska vanligt fenomen i samhället och medlemmarna stöder museerna både ekonomiskt och moraliskt. I just detta museum präglades Vänföreningens möten av överdådiga kalas. Föreläsningarna var bara kamouflage för att få tillfälle att äta och dricka, och jag släpptes också in i de rituella festerna. På kvällen åtnjöt publiken en föreläsning med kulturellt innehåll på en populär nivå. Sedan vidtog festandet. Äldre personer, ibland väldigt gamla och mycket välnärda, sträckte sig girigt efter maten. Man kunde tro att detta var ett soppkök för hemlösa och utsultna människor. Vinet flödade i oändliga strömmar. Vi kunde aldrig förstå varför människor i samhällets övre skikt behövde armbåga sig fram för att komma först till borden med mat och vin. Medelåldern för medlemmarna i föreningen i fråga var ganska hög. Kanske var detta orsaken till drickandet; man kunde aldrig veta innebörden av en oviss framtid.

Underjordisk skattkammare

Efter en månad var min ”anställning” slut. Det var också dags för museichefen att bytas ut. Den nye museidirektören hade just kommit från Grekland, där han hade varit föreståndare vid Svenska institutet i Aten. Han hade rekommenderats till sin nya anställning i museet av Alfred Westholm (Alfiros), en av arkeologerna i Svenska Cypernextpeditionen. Den nye museidirektören saknade djupa kunskaper i sitt ämne, men å andra sidan anlände han tidigt på morgnarna och var mycket aktiv och optimistisk. Början blev bra. Han ansåg också att en personal på tre personer var för liten och han ordnade så att jag skulle få stanna längre. På den tiden var det inte dyrt att anställa personal. Jag var helt omedveten om mina rättigheter, fackföreningarna slumrade och jag var nöjd med några hundralappar i månaden. Under de följande sex åren var jag tvungen att leva på mina besparingar, samt ett löfte från museidirektören om en framtida anställning som intendent. I början fanns det bara ett problem med honom. Han var väldigt förtjust i unga kvinnor och nu fanns det ett tillgängligt, om än ovilligt, byte varje dag. Dessutom var jag beroende av honom och hans välvilja för en framtida anställning.

Och så, en morgon i juni 1971, släppte teknikern mig in i de underjordiska magasinerna under Historiska Museet. Det var ett magiskt ögonblick när jag för första gången fick tillträde till Cypersamlingarna. I mörkret skymtade jag enorma utrymmen med rader av kalebassformade kannor i olika storlekar och i en vacker glänsande brunröd färg. De var placerade på gröna trähyllor, monterade på 1940-talet. Dessutom fanns det hundratals små män i terrakotta (bränd lera) med spetsiga mössor. Bredvid dem trängdes knubbiga tjuvar med stora horn, trattformad nos och målade ögonfransar. Manshöga, bredaxlade och rakryggade terrakottastatyer hälsade mig med lyft höger-

hand. De betraktade oss med stora bruna ögon och ett outgrundligt leende. I ett annat rum fanns kalkstensstatyetter av resliga och kraftfulla unga män. Några av dem hade den högra armen lyft eftersom de tidigare hållit en klubba. Alla figurerna hade stora, mandelformade ögon och ett knappt märkbart leende. Ett svagt dagsljus silade in från gatan utanför genom gallerförsedda små fönster och vi befann oss i en annan värld. Tiden hade stannat, och jag kände närvaron av de svenska arkeologerna som betraktade oss. Eller kanske mumlet härrörde från de hundratals terrakottor som reste sig upp bakom oss?

Som ung ville jag studera till tavelkonservator, kanske för att jag själv målat sedan barndomen. Kan man inte leva på att måla så kanske man kan försörja sig på att restaurera tavlor som andra har gjort. Men utbildning för en konservator fanns inte i Sverige och det var dyrt att studera

Terrakotta-
figurer från
Ajia Irini.
Krigare i
toppiga
hjälmor med
kindsydd
och spetsiga
skägg. Tjurar
med ormar
ringlande
uppför halsen.
Cirka 625-
500 f. Kr.

utomlands. I stället fick jag praktisera hos konservatorer på Riksantikvarieämbetet, vägg i vägg med Historiska Museet. Än idag förstår jag inte hur de kunde sätta en student på att rengöra vackra guldglänsande spännbucklor från vikingatiden.

Mitt intresse för bevarande och konservering av antikviteter bara växte när jag fick se Cypernsamlingarna och från början tillbringade jag mycket tid i magasinerna med dess ovärderliga föremål. Jag började gå igenom alla föremål systematiskt tillsammans med en konservator. Ingen hade brytt sig om samlingarna sedan 1940-talet då Alfros var museets förste chef. Ett omfattande projekt påbörjades i samarbete med konservatorerna från Riksantikvarieämbetet. Vi ville åtminstone försöka rädda de berömda kopparvapnen från Lapithos. Större delen av alla svärd och dolkar hade påträffats i en nekropol (begravningsplats) nära Lapithos på Cyperns nordkust där svenskarna grävde ut 23 gravar 1927. Dessa gravar är berömda för sitt överflöd av metallföremål. Vapnen är gjutna i röd arsenikhaltig koppar eller gyllengul brons och de flesta av dem tillverkades omkring 1900-1700 f.Kr. Stora eleganta svärd av röd koppar skimrade mot oss i sina lådor, men de flesta av dem var täckta av korrosion i olika nyanser av grönt, så

Den cyriotiske guden Melqart-Herakles, statyett i kalksten från Kition. En ung, skägglös gud som svingar sin klubba (nu borta) med höger hand. Han bär lejonsskinnet med tassarna knutna över bröstet och lejonets huvud och tänder synliga över pannan. Ca. 450 f.Kr.

kallad bronssjuka. I gravarna hade man även funnit spjutspetsar, knivar, yxor, pincetter och mejslar av koppar och tennbrons.

När jag först besökte dessa underjordiska förrådsrum visste jag ingenting om Cypern eller dess arkeologi. Inte förrän många år senare började jag inse den oerhörda omfattningen av Cypersamlingarna, tyst vilande i magasinerna, samt resultaten av den Svenska Cypernexpeditionens arbete. På universitetet i Stockholm nämnde ingen något om Cypern. Till skillnad från resten av världen ansågs Cypers arkeologi och kultur vara en suspekt och en marginaliserad version av grekisk konst. Dessa idéer dominerar fortfarande i Sverige ett halvsekel senare.

Endast ett mycket litet urval av samlingarna var utställda i Historiska Museet som ett permanent antikgalleri i en avlång korridor och saknade varje pedagogisk prägel. Den vilade i fullständigt mörker, i alla avseenden. Jag försökte förnya delar av den och skrev en liten broschyr om Medelhavskulturer. Det hade inte funnits någon populär tryckt information om föremålen sedan 1941. Våra administrativa byggnader var en spännande plats, full av nostalgi med alla minnen från den svenska expeditionen. I en låda hittade jag en hög med böcker, främst Agatha Christie på engelska. I ett skåp fanns en stor mängd snyggt vikta handdukar märkta med expeditionens namn. Deras LP-skivor med jazz, så ofta spelade av arkeologerna, hittades aldrig. Under mina första månader på museet studerade jag det som publicerats om de gamla svenska utgrävningarna i Asine för att imponera på den nye museidirektören, och sedan tacklade jag de stora volymerna om Cypernexpeditionen.

Redan sommaren 1971 var jag tvungen att ta emot utländska forskare och visa dem magasinerna. Jag hanterade

också den stora korrespondensen om Cypernsamlingarna. Annars var museet en något okontrollerad arbetsmiljö. De få anställda, utom fotografen, gjorde vad de ville. I mina dagböcker från det förflutna har jag noterat att det fanns gott om arbete, men att ingen var intresserad. Samtidigt förvarnades jag om att vi skulle ha en berömd gäst under hösten. Den cypriotiske arkeologen Porphyrios Dikaios skulle komma till Stockholm och studera samlingarna. Han var den förste intendenten för Cyprus Museum i Lefkosia och blev senare riksantikvarie på Cypern.

Dikaios blev också känd för sina utgrävningar av den väldiga förhistoriska staden Enkomi mellan 1948 och 1958. Hans arkiv med alla planer, ritningar och anteckningar skickades i förväg till Stockholm och jag öppnade vördnadsfullt en mängd enorma paket. I början av hösten fick vi emellertid det mycket tragiska meddelandet att Dikaios hade gått bort. Hans dokument finns fortfarande i museet, förhoppningsvis fortfarande bevarade i något arkiv.

Redan hösten samma år var det dags för mitt första projekt – den stora utställningen *Skatter från Cypern*, arrangerad av Historiska Museet. Massor av föremål från Cypern – ikoner, folkkonst och antikviteter – anlände med flyg och skulle ställas ut. Några av ikonerna hade blivit svårt skadade av kylan i lastrummet under transporten. Då utställningen öppnat hade jag guidade turer nästan varje dag i sex månader. Ibland kom fler än 100 besökare. Cypern hade nyhetens behag för svensk allmänhet och press och köerna var långa. Jag blev väldigt förtjust i de vackra ikonerna, utan att veta att de, ett par år efteråt, skulle försvinna eller bli förstörda under den turkiska invasionen av Cypern 1974. Andra hittades senare utomlands i händerna på konsthandlare. Den vackraste av dem alla, ärkeängeln Michael från Johannes Chrysostomos

kloster i Koutsoventis, hittades aldrig. Unesco rapporterade många år senare att ett stort antal ikoner hade stulits från klostret.

Utställningen blev en stor upplevelse och jag träffade många mer eller mindre intressanta människor, till exempel Patroclos Stavrou, sekreterare till ärkebiskop Makarios. Han var en kortväxt och fetlagd man, inte helt olik en padda, och hans uppenbara förtjusning i unga flickor resulterade i viss uppståndelse. Stavrou donerade en stor och mycket vacker antik kruka till museidirektören, men jag fick nöja mig med en ful liten oljeflaska.

En annan följd av denna utställning var att jag kom att hysa en djup men hopplös förälskelse i en intendent på Medeltidsavdelningen. Han var ungefär 30 år äldre och en kylig aristokrat, men i mina ögon den mest intressanta person jag mött. Att han var oätkomlig gjorde honom ännu mer attraktiv. Hans ranka gestalt och vackra ansikte var genomlyst av lärdom och kunskap om det hinsides, ungefär som de ikoner han ansvarade för. En stor hund bodde under hans skrivbord och följde honom överallt. Under flera år skulle jag följa hans skrivelser och hans hopplösa försök att invända mot ytlighet och okunskap som präglade utställningarna på Historiska Museet under kommande år.

Utgrävningar i Grekland

Året efter fick jag höra att det inte fanns några pengar till min lön. Istället erbjöd museidirektören mig att arbeta som arkeolog i Asine, en forngrekisk stad i landskapet Argolis i södra Grekland. Självfallet på min egen bekostnad. Under nästan två decennier, från 1920-talet fram till andra världskrigets utbrott, hade svenska arkeologer grävt i Asine. Platsen har identifierats med dagens Kastraki beläget invid turistorten Tolo. Undersökningar genomfördes uppe på akropolen och

på dess nordsluttning. På Barbounakullen, på andra sidan av byvägen, fann man en gravplats från sen bronsålder, cirka 1600-1100 f.Kr. och på sydsidan av kullen en annan från sent 700-tal f Kr. Ända sedan forntiden hade Asine varit en plats av stor strategisk betydelse, vilket återspeglades i de antika murar som omger akropolen. Då Grekland ockuperades under andra världskriget byggdes där också diken och skyddsvärn av de italienska invasionsstyrkorna som förlade trupper både på akropolen och på Barbounakullen.

1972 beslutade danska och svenska arkeologer att återuppta och utvidga de gamla svenska utgrävningarna från 1920-talet, nära den lilla byn Tolo. Vår museidirektör var en av de ansvariga och beslutade att jag skulle bli en i teamet. Medan han roade sig på Cypern beordrade han mig att ordna alla praktiska detaljer för avresan till Grekland. Vi var flera deltagare från Danmark och Sverige som började arbeta i Asine i maj 1972. Mitt första intryck av Aten var skräpigt, bullrigt och kaotiskt, nästan skrämmande, men bussresan söderut till Peloponnesos blev en uppenbarelse. Oväsen och avgaser i Aten ersattes av det blå havet i Argolisbukten och det berömda attiska ljuset som bländade oss då vi klev av bussen. I Nauplion tog vi lokalbuss till Tolo, ett litet paradiset och ännu inget infekterat turistgetto. Detta var mitt första besök i Grekland.

Det fanns två hotell och en lugn bygata i Tolo, där bröderna Louloudakis affär låg, ett familjeföretag sedan 1928. De flesta bybor kom ursprungligen från Kreta, vilket också framgick av deras namn. Efter frihetskriget mot osmanerna anlände år 1840 en grupp kretensiska fiskare till ön Romvi utanför Tolo. Enligt traditionen förstörde de byn på den lilla ön och grundade sedan byn Tolo på kusten mitt emot. Längs bygatan fanns små kaféer, som vanligt enbart gästades av äldre herrar. Ett diskotek nära utgrävningarna

höll ibland öppet och förde ett fruktansvärt oväsen under natten. Längre ner glittrade ett kristallklart hav med en vidsträckt strand och små fiskebåtar. En av byborna var Barba Tassos, en elegant gammal man med vit mustasch och halmhatt. Han hade varit en av arbetarna under utgrävningarna på 1920-talet då även den dåvarande svenske kronprinsen Gustav Adolf deltog.

Nu bodde arkeologerna hos olika grekiska familjer, alla extremt vänliga, men de kunde naturligtvis inte engelska. Det var nu jag började förstå att man av praktiska skäl bör behärska lite grekiska för kunna arbeta i Grekland. Vår första arbetsdag började med en promenad runt utgrävningarna från 1920-talet. Platsen för det forntida Asine är vackert belägen i en liten bukt på Peloponnesos östra kust. Utsikten över havet och slätten i Argolis var hänförande. På sluttningen av de höga berg som omgav bukten, klängde vingårdar på terrasser. Asine erbjöd oss den mest utsökta arbetsplatsen i världen. Vi strövade genom doftande citron- och apelsinlundar, omgivna av ett hav av röd vallmo. Ett fuktigt dis vilade över de blommande fälten. Skönhet bortom all beskrivning. Vi promenerade på Kastraki, den forntida befolkningens akropol, och snubblade över antika murar och mykenska bosättningar. Allt var övervuxet och täckt med

Kastraki, Asines antika akropol eller borgklippa.

snåriga buskar. I den så kallade Lågstaden hittade vi det romerska badet och raserade husmurar. Efteråt besökte vi ett kafé nära havet, med ett litet vitkalkat hus och några stolar under ett stort skuggande träd, kanske var det en platan. Detta hus hade varit de svenska arkeologernas förråd under 1920-talet. Förutom alla fynd hade de där också förvarat hundratals tuber med lim som alla exploderade i värmen. Limtillverkaren Karlssons Klistor var en av sponsorerna för utgrävningarna.

Jag visade mig vara en ganska hopplös arkeolog. Jag kunde inte förstå danska och var oförmögen att lära mig arkeologins mysterier. Ganska snart förvisades jag till den så kallade skärv-trädgården för att ägna mig åt min favoritsysselsättning – att rengöra, klassificera och beskriva massor av skärvor men även hela vaser. Varför slava i en ångande varm grop när man kan vegetera och dricka kaffe på en skuggig plats och beundra vackra skärvor i sällskap med tvätterskorna och en trevlig konservator? Den svenske grävningsledaren lärde mig mycket om typologi och snart kunde jag se skillnaden mellan all sorts keramik från tidig bronsålder till den hellenistiska perioden, det vill säga från det tredje årtusendet till omkring det tredje århundradet f.Kr. När vår grävningsledare åkte till Sverige blev jag ansvarig för keramiken vilket var helt utanför min kompetens. När jag började arbetet var skärv-trädgården i ett fullständigt kaos. Jag var tvungen att separera keramik, ben och små fynd från olika trencher (diken), göra kataloger och lägga fynden i plastpåsar. Alla dessa fynd möglade så småningom och vi måste återvända till Tolo för att göra akuta insatser.

De tidiga morgnarna var den bästa stunden på dagen då gräset ännu var daggigt och vallmon lyste blodröd i motljuset. Fåglarna sjöng i doftande apelsinlundar. På kvällarna vandrade jag ensam i bergen på åsnestigar bland

olivlundar. Jag målade akvareller vilket grekerna tyckte var väldigt underligt. Varför vara ensam när man kunde sitta på ett kafé och uppvaktas av en stilig yngling? Ibland stördes idyllen av några underliga och ovälkomna besökare. En morgon invaderades stranden nära vår utgrävningsplats av amerikanska Natosoldater och helikoptrar. Under denna tid styrdes Grekland av en fascistisk militärjunta med stöd från många länder i världen, inte minst USA.

Ett annat inslag under våra månader i Tolo var att många kvinnliga arkeologer drabbades av en sorts yra eller mild form av galenskap. Några var gifta och hade till och med barn men det glömdes bort och de lät sig svepas med av de unga grekiska männens stormande uppvaktning. Inte så underligt, de varma nätterna indränkta i jasmin-doft och grekisk musik påverkade alla. Månen, enorm och orange, uppmanade oss till äventyr. Ofta fraktades vi till avlägsna byar där det fanns tavernor med musik och dans. Underligt nog hände inget dramatiskt och inga unga män försökte tvinga någon till närkontakt. Jag uppvaktades livligt av museidirektören som gärna ville dansa men jag ansåg mig tvungen att ibland lämna honom på golvet då han blev handgriplig. Ett TV-team från Sverige stannade några veckor för att filma utgrävningen. En av arkeologerna i vårt gäng blev förälskad i producenten och lämnade sin grekiske älskare. Följden blev dramatisk och hon rymde med producenten trots att de båda var gifta. Den unga kvinnan återvände efter någon vecka och återupptog både arbetet och den grekiske älskaren.

Jag drabbades förstas också av stämningen och blev förtjust i en ung man men vågade inte besvara hans uppvaktning. Mannen hette Manolis och satt fast i en besvärlig familjesituation. Han hade tre systrar och alla måste giftas bort innan han själv kunde binda sig. Manolis suckade och

berättade för mig att hans systrar inte var särskilt vackra och därför behövdes tre stora hemgifter. Nu körde han turister till olika sevärdheter i sin lilla fiskebåt för att få inkomster och kunna gifta bort sina systrar. Jag kände stor sympati för honom men låtsades ointresserad och led oerhört i tysthet. Var intensivt avundsjuk på de andra kvinnorna och deras mod.

En av de mer djärva lät sig uppvaktas av en arbetare på utgrävningen. Hon hade förstås inga avsikter med deras förhållande men han drabbades svårt. Jobbade extra med att plocka apelsiner för att kunna köpa henne ett vackert armband i silver. I hans hem väntade fru och en rad barn. Och varför kommer jag ihåg detta nästan 50 år efteråt? Kanske för att jag var både chockad, avundsjuk och hade medlidande med den ratade grekiske arbetaren. Men jag tog djupt intryck av dessa veckor som skulle prägla resten av mitt liv. Grekland skulle bli mer än ett andra hemland.

Tillbaka i Stockholm väntade en obehaglig överraskning. Hittills hade jag fått en liten, men regelbunden, lön från museet. Men nu fanns det inga pengar. Istället hade museidirektören "anställt" en student, och jag skulle sätta henne in i arbetet. Ingen av oss hade någon lön. Vår chef hade visat många märkliga sidor, men denna var en av de sämre. Efter några månader ändrade han sig och jag kunde fortsätta arbeta en tid med bidrag från Vänföreningen. Jag var tvungen att överleva på 700 kronor i månaden.

Samtidigt hade jag fått en ny uppgift; att identifiera och bedöma privatägda antika föremål som folk medförde till museet. Trots min obefintliga erfarenhet var min kunskap bättre än museidirektörens som ofta gled ut genom en bakdörr och bort från sitt ansvar. Exklusiva antikviteter förvärvades av museet med hjälp från olika fonder och bland annat värdefulla guldsmycken donerades av Vitterhetsakademien.

Jag måste hantera allt, inklusive publiceringen av varje föremål. I arbetet ingick att låta göra analyser av guldet för att fastställa äktheten. Alla dessa uppgifter var intressanta och lärorika men ofta kände jag att de var långt över min kapacitet. Jag uppmanades, för att inte säga tvingades, att skriva en vetenskaplig artikel om en Italo-Geometrisk ringvas, som nyligen förvärvats av museet. Jag var visserligen ansvarig för förvärvet, men jag kunde inte förutse att jag skulle publicera det. Vasen hade naturligtvis ingen härkomst; detta var innan debatten om olagligt förvärv av antikviteter och stulna föremål. Dessutom hade dekorationen på den arma vasen bleknat bort efter att den hade ”rengjorts” av teknikern. Dekorationen på ena sidan hade helt försvunnit efter ett brutalt syrabad. Senare insåg jag att denna typ av ringvas är både unik och attraktiv. Artikeln publicerades så småningom i museets Bulletin.

Oförglömliga möten

Vid Acqua Rossa nära Viterbo i Etrurien, fanns en forntida etruskisk bosättning under 500-talet f.Kr. Platsen grävdes ut av Svenska institutet i Rom på 1960- och 1970-talen, och kung Gustav VI Adolf deltog vid 88 års ålder. En respektabel insats. I november 1973 arrangerades en stor utställning i Historiska Museet för att fira kungens 90-årsdag och hans insatser som arkeolog. En enorm mängd antikviteter lånades in från Acqua Rossa och museet i Viterbo. Vi ställde också ut krukor från Asine, samt från Stylli på Cypern, där kungen hade deltagit i utgrävningar under hösten 1930. Han var en kunnig arkeolog som hade stöttat Cypernexpeditionen från början. Under sitt besök på ön inspekterade han många av de utgrävda platserna och deltog i utgrävningarna i Stylli tillsammans med Erik Sjöqvist. Jag hade ofta sett kungen i museet när han besökte museidirektören och biblioteket där

jag arbetade. Han var en extremt lång man och jag kunde föreställa mig hur svårt det varit för honom att försöka kravla sig in i de förhistoriska cypriotiska gravarna när han grävde med de andra svenskarna.

En viktig händelse var när Einar Gjerstad, ledaren för Cypernexpeditionen, besökte oss för att arbeta i magasinerna. Han behövde hitta lämpliga skärivor för neutronaktiveringsanalys, som används för att identifiera vilka ämnen som finns i leran, på Berkeley Laboratory i USA.

Med bävan och förväntan såg jag fram emot mitt möte med denne legendariske nestor inom arkeologin. Gjerstad var en mager, intensiv och karismatisk man och hans livfulla ögon lyste av intelligens och humor. Det var inte svårt att föreställa sig hans bitande kommentarer om någon student svarade fel i tentamen.

Under de följande decennierna besöktes museet kontinuerligt av forskare från många olika länder, som Australien, Cypern, Storbritannien, Grekland, Japan, Polen och USA. Detta skulle bli en av mina viktigaste uppgifter under de följande 30 åren – att hjälpa forskare och studenter, som senare blev berömda professorer, arkeologer och författare. I några fall gav dessa möten upphov till vänskap och jag höll en mångårig kontakt med några av dem, särskilt greker och cyprioter. Andra var mer ansträngande och ställde stora krav på service och assistans. Arkeologernas attityd hängde ofta ihop med deras bakgrund och varifrån de kom. Jag upptäckte också snart att ju högre i rang desto trevligare var dessa forskare. De som ännu inte kommit så långt i sin karriär var påfallande prestigefyllda, för att inte säga osympatiska. Vid något tillfälle hade vi en framstående besökare, den brittiske arkeologen Peter Warren, som redan då var en guru inom minoisk (fornkretensisk) arkeologi. Vi var alla imponerade och förvånade över att en så viktig forskare hade tid att be-

Till vänster: Prästen och Gjerstad 1929. Medan svenskarna grävde i Ajos Jakovos, så bodde de hos prästen i en by nära utgrävningsplatsen. Prästen var ohyggligt stark och hade ett grundmurat rykte som "prästen som älskade att brottas".

Ovan, höger: Einar Gjerstad, signerad C.Carlén år 1933.

söka samlingar i det avlägsna Sverige. Stämningen var dock dämpad och vi skämdes kollektivt över ledningens okunnighet.

Under en lång period hjälpte jag en annan nestor men inom skandinavisk arkeologi. Den gamle professorn Andreas Oldeberg (1892-1980) arbetade med att analysera arsenikbronser från Skandinavien och Medelhavsområdet och publicerade senare flera volymer med resultatet av sin forskning. Han var en auktoritet inom skandinavisk metallurgi och forntida metallteknik. Min uppgift var att förse honom med cypriotiska bronsvapen från Lapithos-gravarna på Cypern. Cypersamlingarna

innehåller stora mängder arsenikbronser och professor Oldeberg genomförde spektralanalys av några av föremålen. Han var en imponerande man och forskare och jag lärde mig mycket om metallurgi och förhistoria. Jag önskade att han hade varit vår chef.

I november samma år infann sig ytterligare ett problem. Sekreteraren var ledig och födde ett av sina många barn. Direktören behövde en vikarie och Fru L gjorde en anslående entré. Snart började hon insistera på oändliga luncher, inklusive mycket mat och vin och ofta med en inbjuden gäst, ibland en av hennes tillfälliga partners. På lång sikt blev detta både tröttsamt och dyrt, men vi vågade inte invända. Under Fru L:s vistelse i museet blev tillvaron frustrerande för oss som ville göra karriär utan att bli för intim med museidirektören. Hon uppnådde många fördelar inklusive en bättre lön än vad vi hade, det var ganska lätt eftersom vår lön var nästan obefintlig. Fru L hade nu börjat studera arkeologi och förhören ägde alltid rum bakom stängd dörr på museidirektörens kontor. Han var docent vid universitetet och hade rätt att tentera henne. Till slut hade vi fått nog och protesterade. Stämningen var tryckt. Museidirektören blev väldigt irriterad när jag bytte min morgontidning från en till höger till en liberal, eftersom han tog det som en politisk signal till vänster vilket han inte kunde acceptera.

Möte med minoerna

Snart skulle Kreta bli mina drömmars ö, även om jag inte visste det ännu. Den märkliga lilla ön är som ett eget land där kretensarna ofta betonar att de är annorlunda än fastlandsgrekerna. De kunde ibland ha en ganska arrogant attityd, kanske orsakad av deras ständiga strävan efter frihet och oberoende. Ön, och särskilt den västra delen,